

Odwrócenie ról w rodzinie - doświadczenie parentyfikacji w perspektywie biograficznej

dr Barbara Chojnacka

Uniwersytet Szczeciński

Instytut Pedagogiki, Katedra Pedagogiki Społecznej

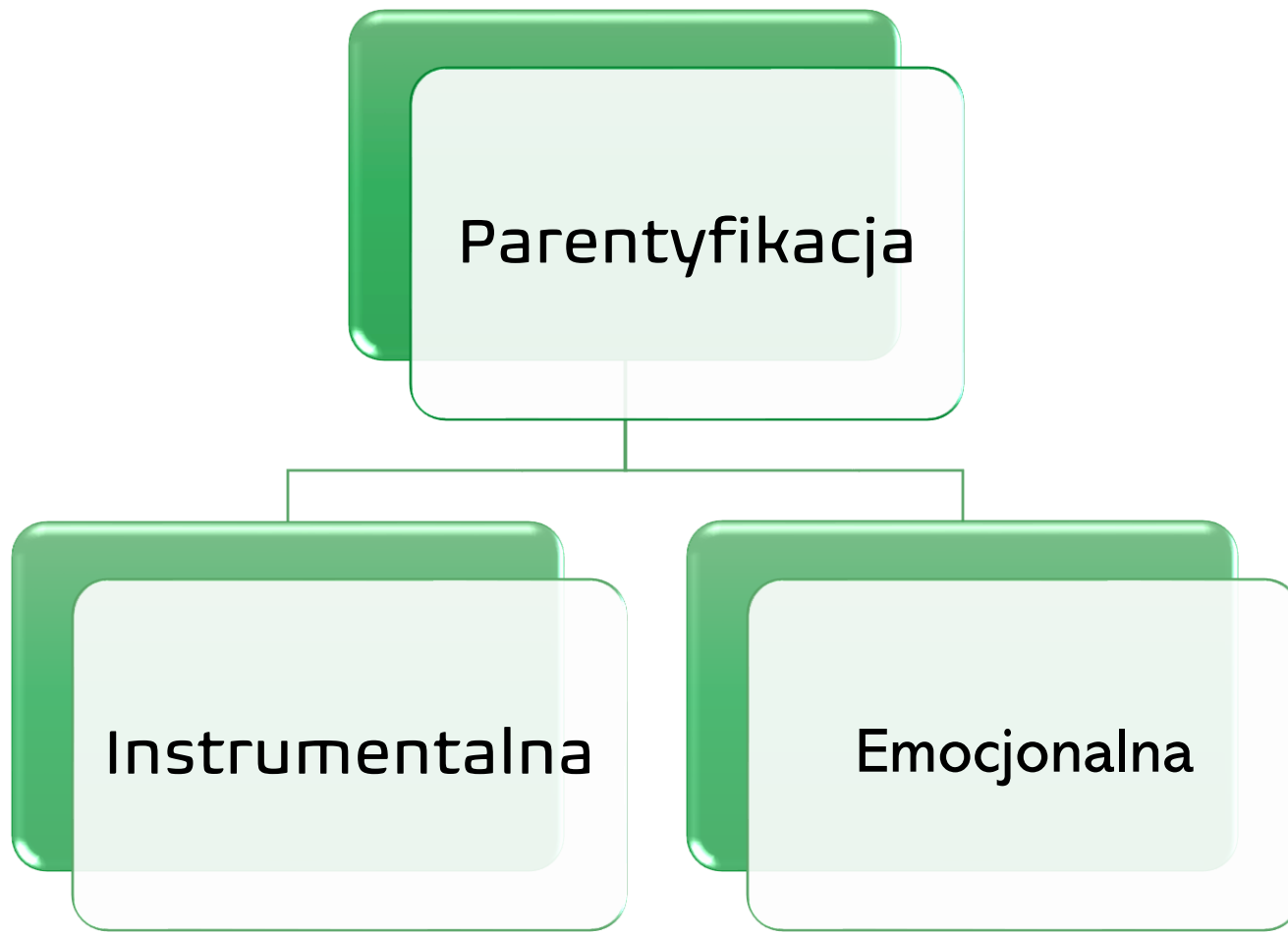
A thick, green, wavy horizontal line.

Plan prezentacji

1. Tło teoretyczne
2. Założenia metodologiczne badań
3. Narracje o dzieciństwie parentyfikowanym
4. Narracje o rodzicielstwie parentyfikującym
5. Doświadczenie parentyfikacji
6. Konsekwencje doświadczenia parentyfikacji
7. Biograficzne schematy działania
8. Postulaty pedagogiczne (wnioski)

PARENTYFIKACJA

- Termin „parentyfikacja” został skonstruowany w latach siedemdziesiątych XX w. przez psychiatrów Salvadora Minuchina (family systems theorists) i współpracowników (1967) w celu opisu zjawiska, polegającego na zamianie ról wewnątrzrodzinnych między dzieckiem a rodzicem/ rodzicami.
- Odwrócenie ról rodzinnych, odwrócona troska rodzicielska, inwersja roli rodzicielskiej, synowska odpowiedzialność
- **Do parentyfikacji dochodzi wówczas, gdy dziecko przyjmuje na siebie odpowiedzialność za zadania, powinności, bezpieczeństwo i uczucia członków rodziny (zwykle rodziców), najczęściej w celu utrzymania równowagi zwanej homeostazą rodziny** (Bösörményi-Nagy, Spark 1973)
- Wybrane dziecko staje się częścią podsystemu rodzicielskiego - takie dziecko określane jest jako „dziecko rodzicielskie” (parental child) (Minuchin 1974)

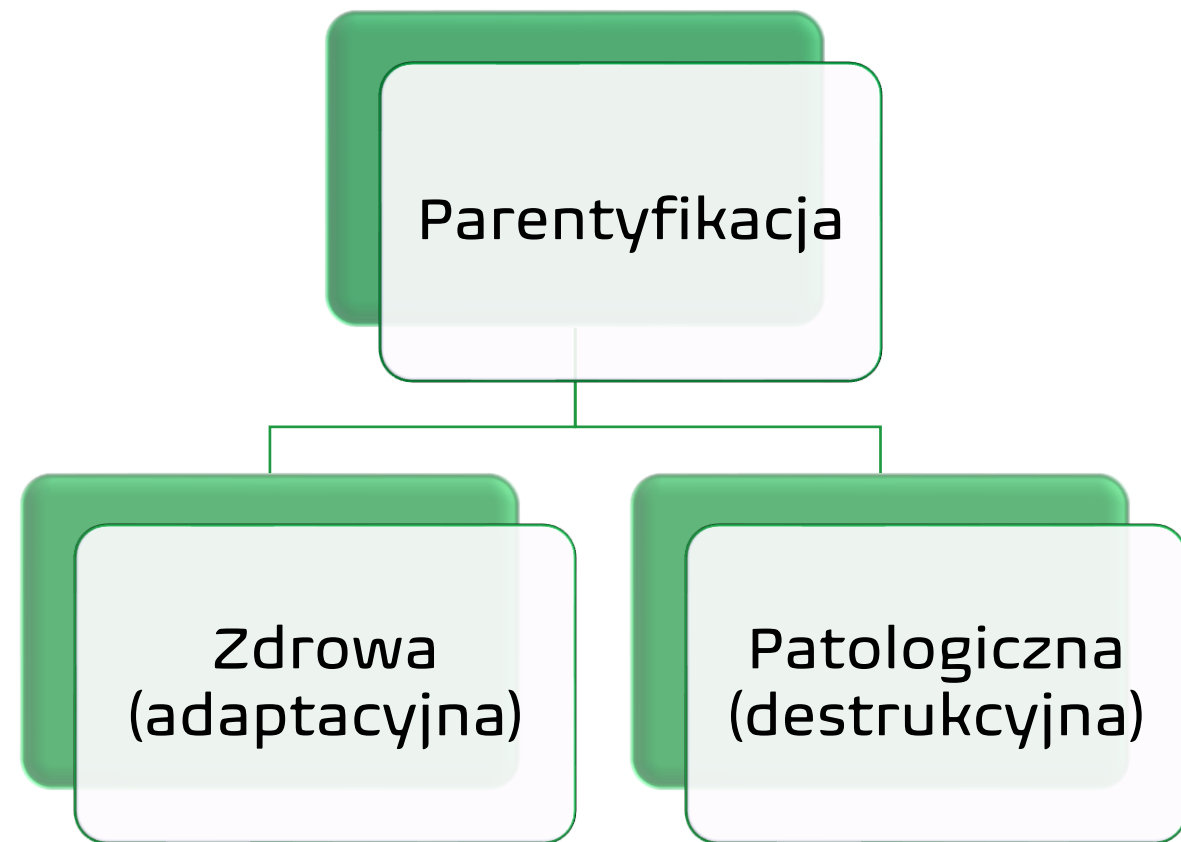

Parentyfikacja instrumentalna wiąże się z troską o zaspokojenie materialnych (fizycznych) potrzeb rodziny. Oznacza to angażowanie dziecka do prac domowych (gotowanie, sprząatanie, zakupy, pranie, pielęgnacja chorego członka rodziny) lub sprawowanie opieki nad rodzeństwem i innymi członkami rodziny (Di Caccavo, 2006; Hooper, 2008).

Emocjonalna zamiana ról natomiast oznacza takie działania dziecka, które są wyrazem jego troski o zaspokajanie emocjonalnych i psychicznych potrzeb rodziców i/lub rodzeństwa. Funkcjonuje ono wówczas jako powiernik rodziców, jedyne ich wsparcie, towarzysz, mediator w rodzinnych konfliktach, partner (mate-like figure), wychowawca (providing nurturance) (Jurkovic, Morrell, Thirkield, 1999; Hooper, 2008a; Hooper, 2008b).

Konstruktywne odwrócenie ról to taki rodzaj parentyfikacji, w ramach którego dziecko będąc odpowiedzialne za rodzinę staje się bardziej kompetentne, samodzielne i skuteczne w działaniu. Nabywa zatem umiejętności pozytywnie oddziałujące na jego rozwój oraz przydatne w dalszym życiu (Schier 2015). Są to m.in. umiejętności sprawowania opieki nad innymi (Byng – Hall, 2008), zaś „zdolność do troszczenia się o drugą osobę może prowadzić do odczuwania dumy i podnosić poczucie własnej wartości” (Schier, 2015, 20).

Parentyfikacja destrukcyjna wiąże się z obciążaniem dziecka w sposób nadmierny obowiązkiem opieki (emocjonalnej i instrumentalnej) nad rodzicami i innymi członkami rodziny w celu zachowania jej trwałości jako systemu (Hooper, 2007). Ten rodzaj parentyfikacji stanowić może odrębną formę przemocy wobec dziecka (Hooper, 2007).

Parentyfikacja jako doświadczenie trudne (traumatyczne)

„Po pierwsze, parentyfikacja często pozostawia dziecko z wrażeniem, że nie ma ono kontroli nad sytuacją traumatyczną. Po drugie, kiedy dziecko po raz pierwszy doświadcza parentyfikacji – w zależności od wieku, poziomu dojrzałości i rozwoju – czuje się źle wyposażone do tego, żeby dźwigać rolę rodzica w rodzinie. Po trzecie, literatura odnosząca się do rezultatów badań empirycznych potwierdza tezę, że parentyfikacja może prowadzić i prowadzi do długotrwałych problemów funkcjonowania osoby dorosłej” (Hooper 2007:329)

OKOLICZNOŚCI PARENTYFIKACJI – grupy ryzyka

Choroba w rodzinie

Uzależnienie rodzica/ rodziców/ rodzeństwa

Rodzina imigrancka

Rodzice skonfliktowani, rozwiedzeni lub
rozводzący się

Samotne (niepełne) rodzicielstwo

Rodziny wielodzietne i wielopokoleniowe

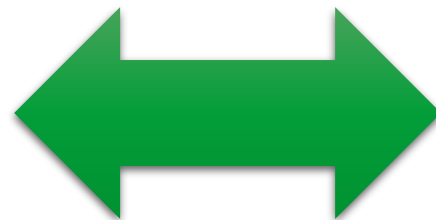
Założenia metodologiczne

PRZEDMIOT I CEL BADAŃ

PRZEDMIOT

doświadczenie parentyfikacji w perspektywie biograficznej, na którą składają się: doświadczenia biograficzne narratorów odnoszące się do sfery życia rodzinnego oraz znaczenia, jakie parentyfikowane osoby im przypisują.

CEL

opis oraz interpretację okoliczności i indywidualnych doświadczeń odwrócenia ról w rodzinie, strategii radzenia sobie z nimi, a także nadawanych im znaczeń.

PROBLEMY BADAWCZE

Problem główny:

Jak narratorzy opisują swoje doświadczenie parentyfikacji w perspektywie biograficznej?

Problemy szczegółowe:

Jak narratorzy opisują i interpretują swoje dzieciństwo w kontekście doświadczenia odwróconych ról w rodzinie?

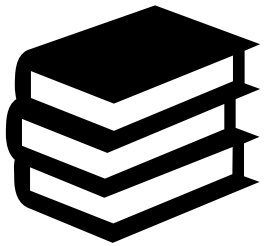
Jak narratorzy opisują swoich rodziców i realizowane przez nich role rodzicielskie?

Jak narratorzy opisują i wyjaśniają swoje doświadczenie parentyfikacji?

Jak narratorzy opisują i wyjaśniają osobiste konsekwencje doświadczenia parentyfikacji?

Jakie indywidualne strategie radzenia sobie z doświadczeniem parentyfikacji stosują narratorzy?

METODA I TECHNIKA

Metoda biograficzna

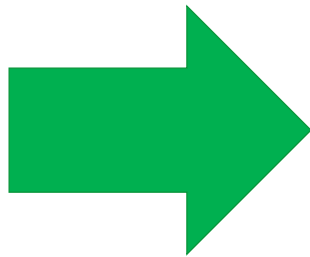
Technika: autobiograficzny wywiad narracyjny Fritza Schütze

DOBÓR NARRATORÓW

- uzależnienia w rodzinie
- choroba i/lub niepełnosprawność w rodzinie
- wielodzietność rodziny
- rodziny monoparentalne
- rodziny transnarodowe/ rozłączone

CHARAKTERYSTYKA UCZESTNIKÓW BADANIA

25 wywiadów:
22 godziny
44 minuty
28 sekund

8 mężczyzn, 17 kobiet

20- 29 lat	9
30 - 39 lat	8
40 - 49 lat	7
60 - 69 lat	1

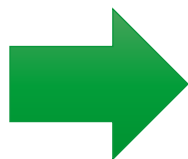
PROCEDURA ANALITYCZNA

1. FORMALNA ANALIZA TEKSTU - czyli ustalenie schematu komunikacyjnego, wyłonienie fragmentów narracyjnych, argumentacyjnych i opisowych, podzieleniu materiału na segmenty pod względem podejmowanej tematyki
2. OPIS STRUKTURALNY – wyłonienie tzw. figur poznawczych, określenie kontekstu sytuacyjnego, odtworzenie łańcucha doświadczeń, wyłonienie struktur teoretycznych (komentarz teoretyczny, konstrukcja w tle, przesłonięcie, komentarz argumentacyjny, koda), strukturalna analiza narracji – wyłonienie struktur procesowych: biograficzne schematy działania, wzorce instytucjonalne, trajektorie oraz biograficzne metamorfozy.
3. ANALITYCZNA ABSTRAKCJA – zestawienie powiązanych ze sobą segmentów w całościową historię z perspektywy badacza.
4. ANALIZA WIEDZY – ukazanie biografii z punktu widzenia narratora poprzez zaakcentowanie momentów argumentacji, indywidulanych teorii, autointerpretacji i wyjaśniania, dokonanie konfrontacji perspektyw: badacza i badanego oraz identyfikacja momentów przełomowych, zdarzeń krytycznych, punktów zwrotnych, progów przejścia.
5. KONTRASTOWANIE PORÓWNYWANIE – zestawienie ze sobą otrzymanych analiz w kontekście branego pod uwagę wątku, tematu, wyróżnionych kategorii.
6. BUDOWANIE MODELU TEORYCZNEGO

(Schütze 1983, Kaźmierska 2004)

ASPEKTY ETYCZNE

W prezentowanym badaniu, dotyczącym osobistych doświadczeń ludzkich, należało zachować szczególną etyczną czujność na każdym etapie jego realizacji - od projektowania, doboru rozmówców, przez fazę realizacji po etap analizy pozyskanego materiału.

W badaniach dotyczących doświadczenia parentyfikacji w rodzinie zakłada się powrót rozmówców we wspomnieniach do trudnych (nawet traumatycznych) przeżyć – zagrożenie tzw. traumatyzacją wtórną.

Badacz staje się zarówno słuchaczem gromadzącym materiał naukowy, jak i strażnikiem powierzanych mu historii.

Przyjęcie przez badacz postawy szacunku wobec rozmówcy.

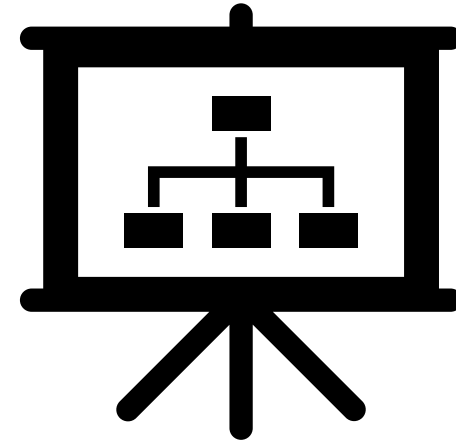
Możliwość następujących reakcji rozmówców: płacz, łzy), milczenie, okazywanie złości, oczekiwanie od badacza swego potwierdzenia słuszności podejmowanych w życiu decyzji.

Anonimizacja danych na etapie transkrybowania wywiadów.

Rzetelne zastosowanie procedur analitycznych

WYNIKI BADAŃ

- DZIECIŃSTWO PARENTYFIKOWANE
- RODZICIELSTWO PARENTYFIKUJĄCE
- DOŚWIADCZENIE PARENTYFIKACJI
- KONSEKWENCJE DOŚWIADCZENIA PARENTYFIKACJI
- TRAJEKTORIA DOŚWIADCZENIA PARENTYFIKACJI
- BIOGRAFICZNE STRATEGIE DZIAŁANIA

DEFINIOWANIE DZIECIŃSTWA

Według rozmówców dzieciństwo nie kończy się w momencie osiągnięcia 18 lat. Wyznacznikiem jest raczej osiągnięcie pełnej samodzielności życiowej:

- *Dopóki człowiek nie stanie na swoich nogach, nie zacznie pracować, nie zacznie sobie radzić, to jest po prostu cały czas dzieckiem swoich rodziców. (W8, kobieta, lat 35)*

Koncepcja nowego okresu rozwojowego **tzw. stającej się dorosłości (*emerging adulthood*)** lub inaczej **dorosłości wyłaniającej** się, która została zaproponowana przez amerykańskiego psychologa Jeffreya J. Arnetta. (2000)

DZIECIŃSTWO PARENTYFIKOWANE

DZIECIŃSTWO WŁAŚCIWE

„Pamiętam mniej więcej od wieku czterech, pięciu, sześciu lat gdzieś mi się tak obrazy w głowie wyświetlają i ogólnie wspominam je bardzo dobrze, bo wtedy pamiętam, że moja rodzina była pełna: jest tata, jest mama i wszystko jest w porządku. Nie zauważam rzeczy, które by jakoś negatywnie wpływały na wizerunek rodziny” (W4, kobieta 37 lat).

FAZA PRZEJŚCIOWA

„Później po czterech latach urodził się mój brat, moja mama zrezygnowała z pracy i wtedy jeszcze mieszkaliśmy z babcią, tata pracował w stoczni i dostaliśmy mieszkanie stoczniowe, przeprowadziliśmy się wtedy na kawalerkę. I powiem szczerze, że tam tak już było jakby mniej czasu dla mnie, dużo było czasu dla... no trzeba było się zajmować młodszym bratem, później po roku urodziła się moja siostra i było ciasno.. (...) To to taki najbardziej okres, który wspominam to jak pod oknem stał rower i tak siedziałam na tym rowerze i marzyłam o tym, że wyjdę i w końcu pojeżdżę” (W11, kobieta lat 45)

DOROSŁE DZIECIŃSTWO

„Dorośle dzieciństwo” można rozumieć jako **dzieciństwo utracone** czy wręcz **odebrane**, albo inaczej „**nie-dzieciństwo**”.

Główne cechy konstytuujące dorośle dzieciństwo to: **poczucie odpowiedzialności**, **niedobrowolny heroizm**, **konieczność samoradzenia sobie** oraz **osamotnienie dziecka parentyfikowanego**.

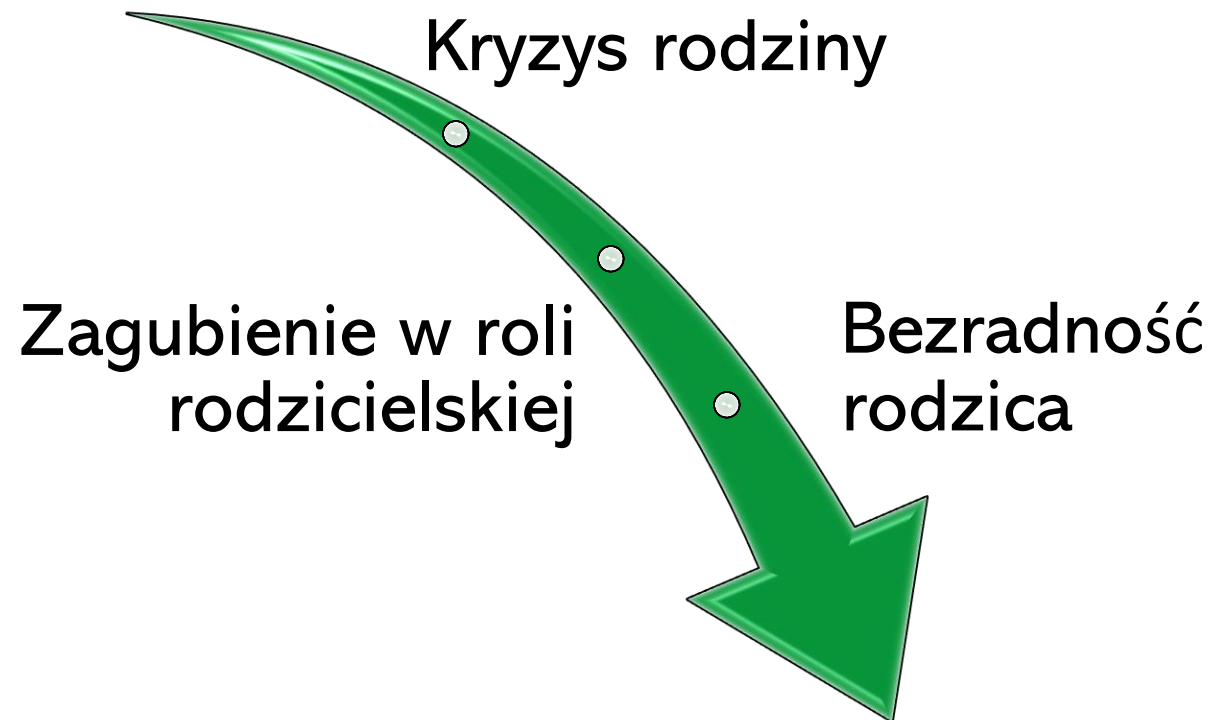
Dorośle dziecko przejmowało odpowiedzialność za funkcjonowanie rodziny. Stawało się **niedobrowolnym bohaterem**, który na swoje wątłe ramiona przyjmował ciężar obowiązków i opieki nad rodzicami czy rodzeństwem.

DOROSŁE DZIECIŃSTWO

„Moja mama zobaczyła też, że ja sobie potrafię sama zarobić pieniądze, bo to był taki moment, kiedy poszłam do jakiejś pierwszej pracy, takiej dorywczej, jako czternastolatka, chodząc do liceum. No i mama widząc, że przynoszę jakieś pieniądze do domu, powiedziała mi jasno «od tej pory, skoro ty już jesteś w stanie sama zarobić, no to ja już będę tylko utrzymywać twojego brata młodszego, a ty sobie po prostu będziesz zarabiała sama». Także jako czternastolatka generalnie zostałam z potrzebą nauki, pracy i zajmowania się sama sobą” (W8, kobieta lat 35).

W narracjach rozmówcy
podjęli próbę przedstawienia
swoich rodziców, określenia
w sposób krytyczny tego, jak
tworzona przez nich rodzina
funkcjonowała.

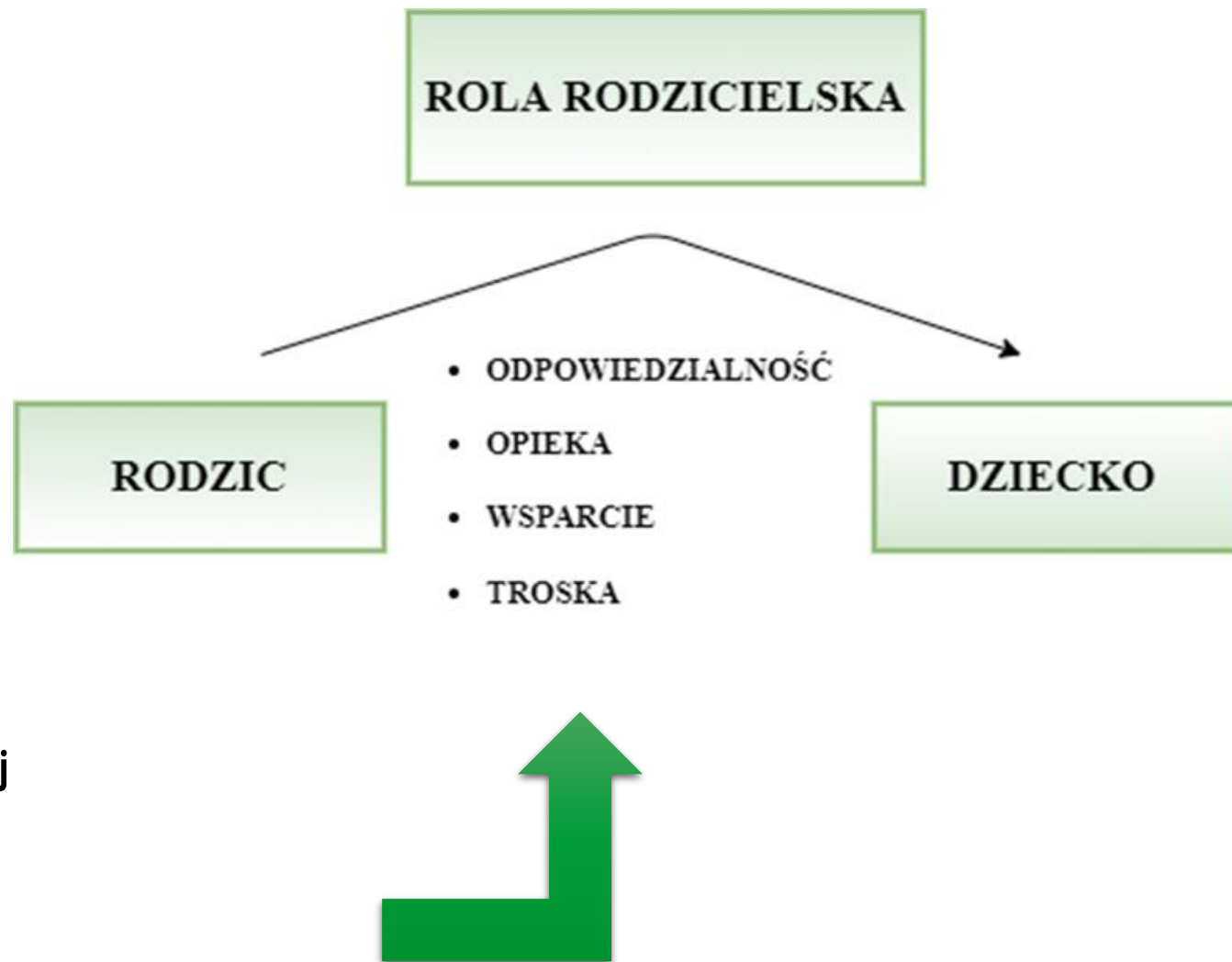
**RODZICIELSTWO
PARENTYFIKUJĄCE**

Rodzic parentyfikujący to taki, który realizację roli osoby dorosłej w rodzinie - roli rodzicielskiej - powierza dziecku.

Rodzice parentyfikujący:

- Potrzebujący wsparcia w realizacji codziennych obowiązków,
- Bezradni wobec obowiązków rodzicielskich
- Przytłoczeni traumatycznymi doświadczeniami,
- Oczekujący zaspokajania własnych potrzeb od innych, zwłaszcza dzieci.

Dochodzi zatem do przeniesienia roli rodzicielskiej z jej najważniejszymi komponentami: odpowiedzialnością, opieką, wsparciem i troską na dziecko

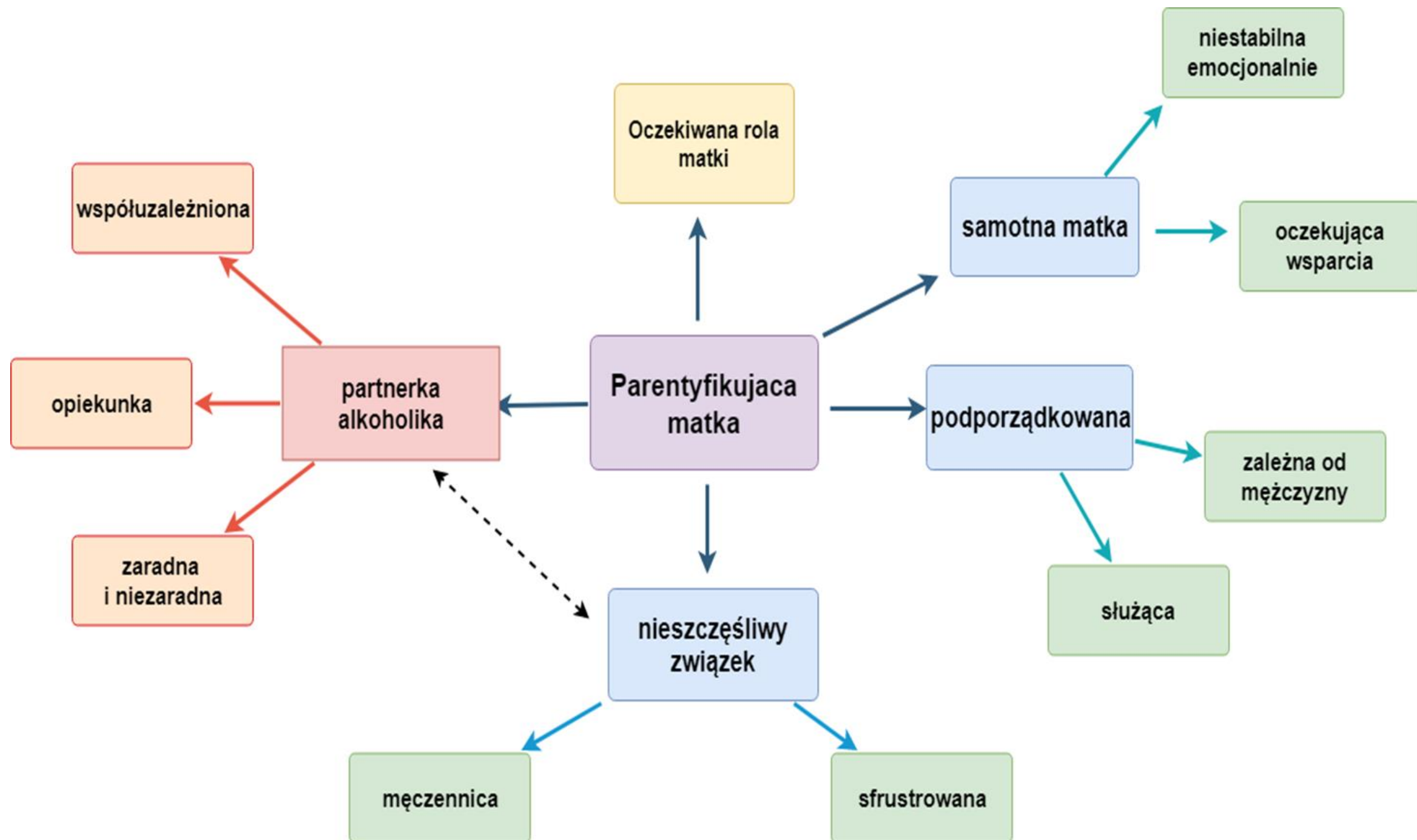
RODZICIELSTWO PARENTYFIKUJĄCE

„Od pewnego momentu [rodzice nie spełniali swojej roli - przyp. B.Ch.] Też mi się tak wydaje, że w dzieciństwie jak najbardziej, natomiast później tak ich przygniotły jakieś ich problemy, że musieli coś odrzucić. No i odrzucili tę funkcję rodzica, tak mi się wydaje, tak ja to czuję” (W8, kobieta lat 35).

PARENTYFIKUJĄCA MATKA

Na obraz matki parentyfikującej składają się następujące cechy, charakterystyki i sytuacje:

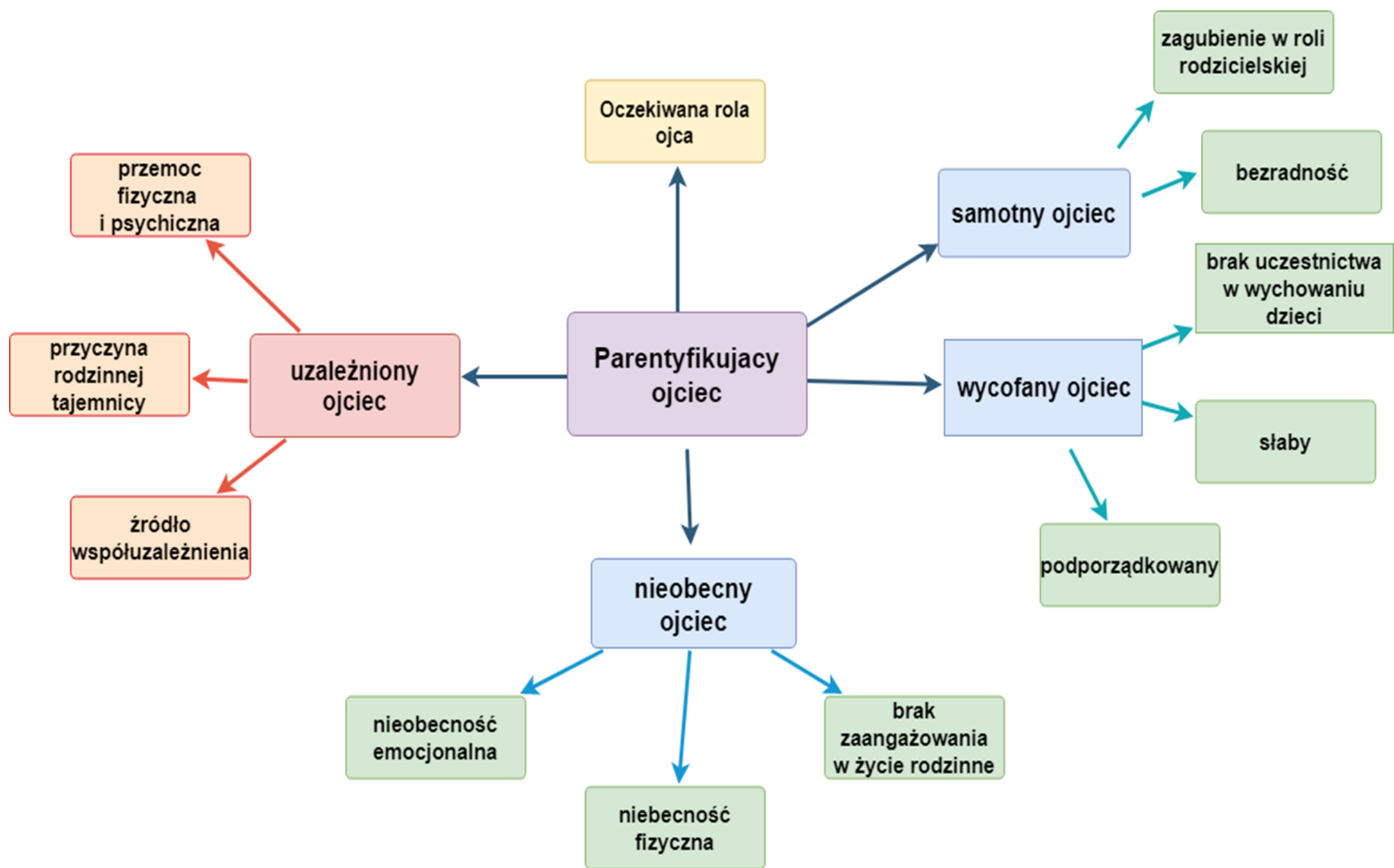
- **Parentyfikująca współuzależniona matka - żona/ partnerka alkoholika** - zaradna i niezaradna zarazem, próbująca zabezpieczyć byt rodziny, zwykle w minimalnym - podstawowym zakresie, a od dzieci oczekująca wsparcia.
- **Parentyfikująca matka tkwiąca w nieszczęśliwym związku** - co powoduje jej frustrację, określana męczennicą.
- **Parentyfikująca podporządkowana matka** - kobieta współrealizująca patriarchalny model rodziny, służąca, zależna od mężczyzny.
- **Parentyfikująca samotna matka** - zwykle niestabilna emocjonalnie matka, poszukująca i oczekująca wsparcia u dziecka.

PARENTYFIKUJĄCY OJCIEC

Elementy obrazu ojca parentyfikującego:

- **Parentyfikujący samotny ojciec** - bezradny wobec obowiązków rodzinnych - rodzicielskich.
- **Parentyfikujący uzależniony ojciec** - sam fakt uzależnienia w rodzinie tworzył coś w rodzaju kajdan, które wiązały wszystkich członków rodziny, a ojciec uzależniony postrzegany był jako źródło problemów i odwracanych ról.
- **Parentyfikujący nieobecny ojciec** - fizyczna nieobecność ojca spowodowanej jego pracą zawodową. Brak zaangażowania w życie rodzinne.
- **Parentyfikujący wycofany ojciec** - psychiczna nieobecność ojca, jego bezradności, podporządkowaniu narzuconemu przez żonę/ partnerkę rytmowi życia rodzinnego, braku zaangażowania w wychowanie dzieci.

PRZEBIEG DOŚWIADCZENIA PARENTYFIKACJI

PRZEBIEG DOŚWIADCZENIA PARENTYFIKACJI

Doświadczenie parentyfikacji jawi się jako wieloetapowy proces, wyłaniający się z narracji badanych.

Zaprezentowany schemat przedstawia całościowe ujęcie doświadczenia odwrócenia ról w rodzinie, uwzględniające fazy dzieciństwa, począwszy od dzieciństwa właściwego poprzez kryzys rodziny i rodzicielstwa, czyli wydarzeń, które zaburzyły jej równowagę w obliczu których rodzice przejawiali określone postawy (takie jak: **włączanie, oczekiwanie, powierzanie/narzucanie, opuszczenie, zaniedbanie, wymaganie, jawne/niejawne odtrącenie**) zaś dziecku bezpośrednio lub pośrednio wyznaczane były zadania emocjonalne lub instrumentalne. W ten sposób wchodziło ono w rolę rodzica - osoby dorosłej.

ROLE DZIECI PARENTYFIKOWANE W RODZINIE

opiekun

wychowawca

służący

obrońca

doradca

decydent

partner

powiernik

pośrednik

winny

organizator

zarabiający

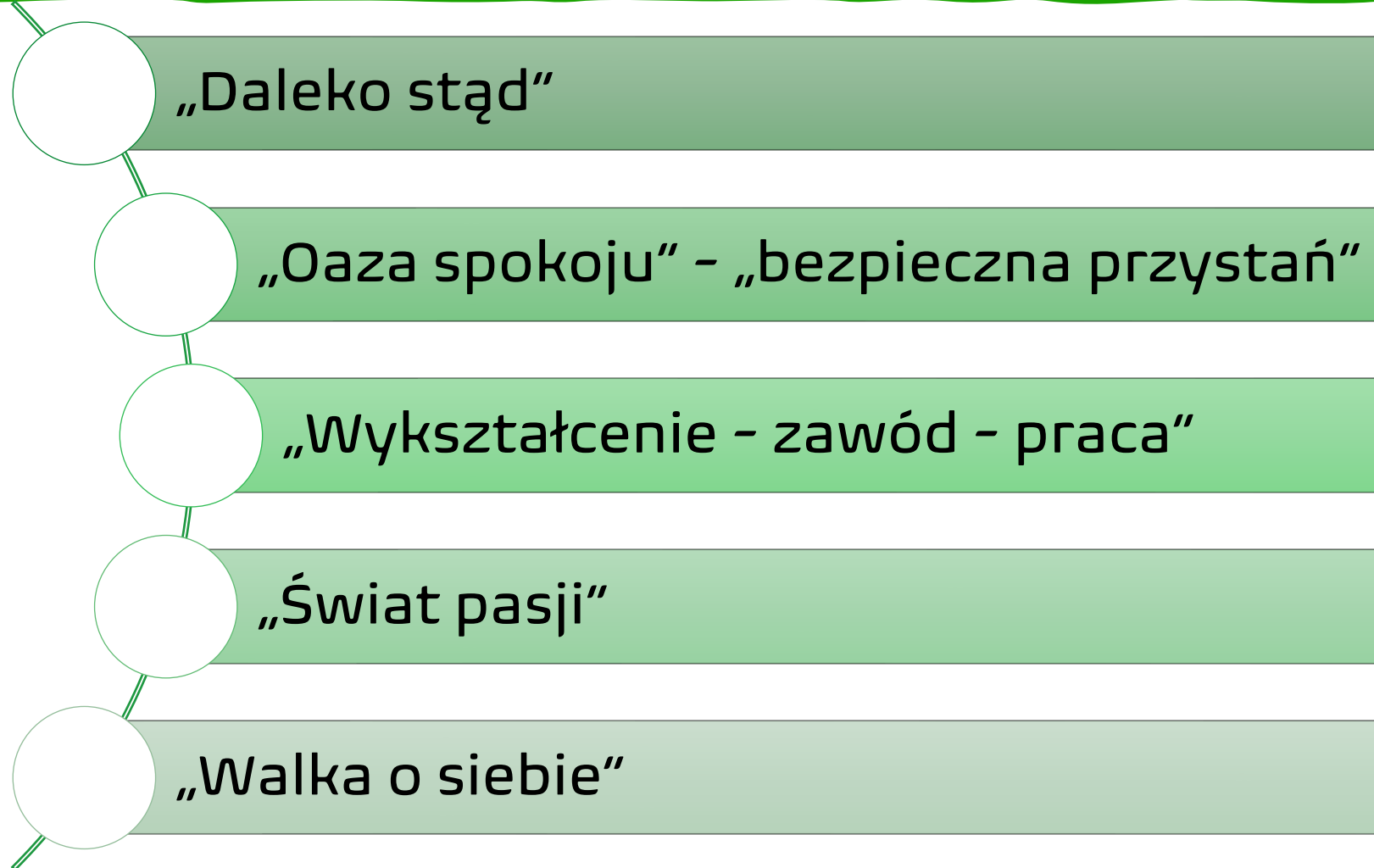
KONSEKWENCJE DOŚWIADCZENIA PARENTYFIKACJI

	DZIECIŃSTWO	DOROSŁOŚĆ
KONSEKWENCJE POZYTYWNE	• Dziecko wzbudzające podziw, szacunek ze względu na swoją dojrzałość; • Poczucie sprawczości; • Poczucie bycia potrzebnym rodzicom - ważnym w rodzinie	• Zdolność do przyjmowania odpowiedzialności za wykonywaną pracę i innych ludzi; • Umiejętności organizacyjne • Samodzielność i umiejętność podejmowania decyzji • Dążenie do osiągnięcia zamierzonych celów.

KONSEKWENCJE DOŚWIADCZENIA PARENTYFIKACJI

	DZIECIŃSTWO	DOROSŁOŚĆ
KONSEKWENCJE NEGATYWNE	• Niezaspokojenie potrzeb emocjonalnych dziecka - brak odpowiedzi rodziców na jego potrzeby • Przeciążenie obowiązkami • Brak czasu na zabawę • Izolacja społeczna • Brak czasu na naukę • Poczucie zniewolenia • Destrukcyjne poczucie odpowiedzialności • Poczucie niesprawiedliwości • Poczucie nieadekwatności	• Konsekwencje związane z relacjami z rodziną generacyjną (brak separacji, nieuporządkowane relacje). • Konsekwencje związane z funkcjonowaniem w rodzinie prokreacyjnej; • Konsekwencje widoczne w relacjach z innymi • Trudności psychosomatyczne

BIOGRAFICZNE STRATEGIE RADZENIA SOBIE

POSTULATY PEDAGOGICZNE – propozycje działań

- **RODZICE** → pomoc w rozwiązywaniu trudności, wzmocnienie kompetencji rodzicielskich
- **RODZINA** → wsparcie nieformalne, reakcja
- **PEDAGODZY** (nauczyciele, wychowawcy) → świadomość mechanizmów, reakcja, interwencja, praca z dzieckiem i rodzicami
- **SŁUŻBY SPOŁECZNE** → świadomość mechanizmów, diagnoza sytuacji rodziny, interwencja, udzielenie wsparcia
- **SPOŁECZNOŚCI LOKALNE** → społeczna świadomość problemu

Posuwając się serpentyną zachmurzeń
Rozbijamy sobie nieuchronnie kolana
na kolejnych zakrętach własnej historii
Tylko prostą ścieżką podarowanych uśmiechów
udaje się dotrzeć pod dach dobrych spojrzeń
i ramion szeroko otwartych –
do OBIECANEJ ZIEMI MIŁOŚCI
wprowadźmy na tę ścieżkę dzieci
brońmy je codziennie i wytrwale
przed burzą wichrami potopem
i przed tarasującym drogę niekochaniem
tak by OBIECANA ZIEMIA MIŁOŚCI
NIE STAŁA SIĘ ZIEMIĄ UTRACONĄ
już od samego dzieciństwa

BIBLIOGRAFIA

- Arnett J. J. (2000) Emerging Adulthood. A Theory of Development From the Late Teens Throug the Twenties, „American Psychologist”, 55/5, 469-480.
- Bösörményi-Nagy I., Spark G. (1973) Invisible loyalties: Repriocity in intergenerational family therapy, Hagerstown, MD: Harper & Row.
- Byng – Hall J. (2008) *The significance of children fulfilling parental roles: Implications for family therapy* „Journal of Family Therapy”, 80, 147-162.
- Di Caccavo A. (2006) Working with parentification: Implications for clients and cunselling psychologists, „Psychology and Psychoterapy: Theory, Research and Practise, 79(3), 469-478.
- Hooper L. (2007) Expanding the Discussion Regarding Parentification and Its Varied Outcomes: Implications for Mental Health Research and Practise, „Journal of Mental Health Counseling”, 29,/4, 322-337

BIBLIOGRAFIA

- Hooper L. (2008a) The application of attachment theory and family systems theory to the phenomena of parentification, „The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families, 15, 217-233.
- Hooper L. (2008b) Defining and Understanding Parentification: Implications for All Counselors „The Alabama Counseling Association Journal”, 34/1, 35-43
- Jurkovic G. J., Morrell R., Thirkield A. (1999), Assessing childhood parentification: Guidelines for researchers and clinicians (in:) N. Chase (ed.) Burdened children, New York: The Guilford Press, 92-113
- Kaźmierska K. (2004). Wywiad narracyjny jako jedna z metod w badaniach biograficznych, *Przegląd Socjologiczny: kwartalnik Polskiego Instytutu Socjologicznego*, 53(1), 71-95.
- Minuchin S., Montalvo B., Guerney B., Schumer F. (1967) Families of the slums, New York, NY: Basic Books
- Minuchin S. (1974). *Families and Family Therapy*. Boston, MA: Harvard Press i London: Tavistock.
- Schier K. (2015) *Dorośle dzieci. Psychologiczna problematyka odwrócenia ról w rodzinie*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Schütze F. (1983). Biographieforschung und Narratives Interview, *Neue Praxis*, 3, 283-293.

Odwrócenie ról w rodzinie - doświadczenie parentyfikacji w perspektywie biograficznej

dr Barbara Chojnacka

Uniwersytet Szczeciński

Instytut Pedagogiki, Katedra Pedagogiki Społecznej

Kontakt: barbara.chojnacka@usz.edu.pl

ORCID: 0000-0002-5635-3126